

פרסום ראשון: 12.07.14 , 16:15
עדכון אחרון: 13.07.14 , 09:26

economy כלכלה

ynet
ידיעות אחרונות

כשבגרוש היה חור: 50 שנה למוביל הארצי

 שלחו להדפסה

הרעיון המקורי להקמתו נרקם עוד לפני מלחמת העולם השנייה, במרוצת השנים, השינויים הפוליטיים באזור שינו את מסלולו מספר פעמים. בדיוק לפני יובל שנים, ביוני 1964, נחנך מפעל המים הארצי כשהוא עדיין בגדר סוד גלוי. שמחה בלאס, מי שנחשב לאביו המייסד, הזהיר כבר אז מפני התייקרות מחירי המים. סקירה היסטורית + תמונות של גולדה, בן גוריון ושזר צבי לביא

בליל קיץ אחד בראשית שנות ה-60 נערכה חאפלה סוערת באחד מבתי הכפר הדרוזי בית ג'אן שבגליל. חגגו שם את סיומו של מבצע הנדסי מסובך, נדיר אך מסווג שבוצע בידי המארחים הדרוזיים ועמיתיהם הישראלים.

הם היו שותפים לכריית אולם תת-קרקעי ענק בבטן ההר שבצפון הכנרת, על חוף כפר נחום, ובו זמנית לחציבת תעלה עמוקה במורדות התלולים של נחל עמוד הסמוך. החציבה היתה מפרכת וכרוכה בסכנת חיים של החוצבים שהיו תלויים בין שמים וארץ עם פטישי האוויר הכבדים, בתקופה שבה "סנפלינג" לא היה ענף מוכר.

המוביל הארצי אמת מים צילום: לע"מ

- [לטורים נוספים במדור כשבגרוש היה חור](#)
- [כך נראה שוק הדיור בישראל לפני קום המדינה](#)
- [הון למקורבים: 20 שנה לקץ הכספים הייחודיים](#)
- [שערויית 1993: הבנקים פיתו, הלקוחות נפלו](#)

 לחצו כאן להגדיל הטקסט

מים שקטים

חשאיות המפעל במעמקי האדמה ומעליה, נועדה להסתיר את העבודות מעמדות הצבא הסורי שבמורדות רמת הגולן. המבצעים ההנדסיים היו בטווח קצר של תותחיהם והמתח באוויר היה רגיש בעשור הקודם התחוללו קרבות אש קשים באזור והתקיימו דיונים סוערים במועצת הביטחון בניו-יורק. הקרבות שהיו ואלה שיבואו בשנים הבאות הביאו את "המלחמה על המים", שהסתיימה בכיבוש רמת הגולן ב-1967 ביומה האחרון של מלחמת ששת הימים.

האיום הביטחוני והמיידני לא הפריע להשלמת המפעל ההנדסי הרגיש, שהיה חלק מההיסטוריה הזאת. בקיץ 1964, לפני 50 שנה בדיוק, נחנך בקול דממה דקה יחסית, מפעל מוביל המים הארצי. באותם ימים נולד בדמשק ארגון השחרור הפלסטיני (אש"פ), והזרוע הצבאית שלו – הפת"ח, שציין את הקמתו בהטמנת מטען נפץ בתוואי המוביל. הוא לא התפוצץ. סיור של משמר הגבול אתר ופרק אותו, אבל פרסומו נאסר.

לצנזורה הצבאית היו בעת ההיא סמכויות לאסור גם פרסומים אזרחיים אותם ביקשה הממשלה לגנוז או להצניע. מפעלי פיתוח רגישים, טפטופי העליה מברית המועצות והברחת שרידי הקהילות היהודיות ממדינות ערב.

העיתונות היתה כלי התקשורת העיקרי, ובנסיבות התקופה נראתה ברובה "מגויסת" בתנאי שהעורכים לא יהיו מנותקים מהחדשות החמות. המועדון שלהם, "ועדת העורכים", קיבל דיווח כמעט שוטף, של סיפורים צבאיים-ביטחוניים, מדיניים ומודיעיניים ואפילו כלכליים ומשפטיים, כולם לידיעתם בלבד.

ברוח זו, הכתבים האזוריים בגליל לא התבקשו לסקר את בניית המוביל הארצי, עורק החיים הראשי של כלכלת ישראל. עצם המפעל היה סוד גלוי, אך הרעיון והתוכניות נרקמו ערב מלחמת העולם השנייה ובמהלכה, כשהמדינה עוד היתה בגדר חלום. הנחת העבודה הייתה שגבולות המדינה ייקבעו לפי השטחים המיושבים והאדמות המעובדות. גורם המים היה משני בחישובי המוסדות המיישבים. הם ידעו כי בלית ברירה יובילו אותם איכשהו מהצפון הרטוב לנגב היבש.

הפנטזיה להשקיית הנגב

מכל הרעיונות להעברת מי הכנרת, הירדן ומקורותיו נצרבה בזיכרון ההיסטורי "תוכנית לאודרמילק", על שמו של מומחה אמריקני שחקר את הגיאוגרפיה של הארץ. התוכנית פורסמה בשלהי מלחמת העצמאות. חיים ויצמן השתמש בה, בשיא המאבק על הקמת המדינה, כמסמך המוכיח כי הארץ הצחיחה יכולה לקלוט את יהודי העולם.

אבל עם כל הכבוד ללאודרמילק המיתולוגי, תואר אבי המוביל הארצי שייך לאחד משלנו. שמחה בלאס, בן למשפחת רבנים שהיה לא רק מהנדס מים יצירתי אלא גם ממציא מחונן של פטנטים חקלאיים ואפילו צבאיים.

מעטים יודעים שהטנק הסורי המפורסם שנעצר בשערי דגניה במלחמת השחרור, לא עשה זאת עקב בקבוק תבערה שזרק אחד מחברי הקיבוץ, אלא מנשק חודר שריון מאולתר שהמציא בלאס. אבל יצירתו המבריקה והמפורסמת יותר ברחבי העולם עד היום הן הטפטפות שהמציא יחד עם בנו ישעיהו, להשקיה חקלאית חסכנית בצינורות פלסטיק מחוררים. מפעל נטפים המייצר אותם הפך את קיבוץ חצרים לאחד העשירים בארץ, אחרי שקנה מבלאס ובנו את חלקם ובעיקר את זכות היוצרים של הפטנט.

האיש שהגה את רעיון המוביל הארצי

מהנדס המים שמחה בלאס נפטר בגיל 84

שמחה בלאס

זאת אברהם דיזון,
כתב "ידיעות אחרונות"
עם מותו של המהנדס שמחה בלאס, נעלמה מן הנקודות הישראליות המרתקות ביותר, שהייתה לשורה כמשרד עיסוקים שנים בכיתה משק המים. דומה כי לא היה קרוב מים, שבו לא היה טקטיב מתחילתו ועד ל"ביצת נולדההמים הנוצרת."

שמחה בלאס נולד בארצה בשנת 1898 וסיים שם את לימודיו כמהנדס אזרחי, תוך התמחות בנושאי מים. מאז עלייתו ארצה ב"1927 עסק ב"המים זה בלהט רב.

המוביל הארצי הינו כיום שם דבר. אבל, רק הוותיקים וזכרים, כי אבי הרעיון של תורמת מי הירדן לנטב היה שמחה בלאס. שהחל ב"טבריה בשנת 1953, למרות מחאות הסורים נגד הטית מי הירדן. מש"אות ואיומים לא הרתינו את האיש. אשר העיב לעצמו מטרות אחר: יותר מים לישראל.

יגא רק המוביל. ידו של בלאס היתה בכך. שמו נקשר באנמי ה"קישון. אילון. עין כרם והדירוחם; באנמיס ניסיוניים בנגב. ובמיפעלי המים של הגליל העליון והמקייורפי אה.

בשנים 1930--1948 היה שמחה בלאס מתכנן מים עצמאי ומהנדס ראשי של חברת "מקורות". בין ה"שנים 1948 ו"1952 שימש כמנהל ההאשון של אגף המים, אשר פעל במסגרת משרד החקלאות. בשנים 1952--1956 שימש כמנהל כללי של המ"י (היכנון המים לישראל); ו"התפא" מתפקידו בטריקת דלת, ל"אחר שהחלט למסור את ביצוע

עבודת המוביל הארצי למקורות.
אך היא לא נפרד מסשק המים והמשיך לפתחו ולשכללו בדרך עצי מאית. הוא היה גם הראשון אשר פיתח את רעיון התשקיה בטיפטוף טזכה במיניסטר בנימין אבי. דור אשכול המנות אכר עליו פעם: "מניע לו פרס הראשונים. הוא שהצית בנו רוח"תקווה, הוא שהביא אותנו להכרת היסודות ה"טכנולוגיים לפיתוח משקיהשקיה מודרני. בלאס הסיד את התכנון מעינינו, ואיפשר לנו לראות דברים שלא ידענו לראיהם. שנים על שנים ישבנו ליד הכנרת, הירדן והירמוק, ולא תפסנו את הטכניון בהם".

היתה זו אולי, ההערכה היפה כי יותר לשעידותו של האיש, שהכך לעיקמו השביע.

הידיעה על מותו של שמחה בלאס, יולי 1982 (צילום: ארכיון "ידיעות אחרונות")

ערב מלחמת העולם הוא הגיש למחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית "פנטזיה להשקיית הנגב", שהתבססה על שינוע מי הירקון והמים מהצפון. היא הפכה לריאלית אחרי הקמת המדינה בקווי ירקון-נגב והמוביל הארצי. תכניות אחרות שלו, שהתמשו כעבור עשרות שנים, כללו אגירת מי שיטפונות ומי בויב לשימוש חוזר.

המוביל הארצי נולד כחלק מתכנית בלאס לתפוס את מי הירדן בהטיית הנהר מאזור גשר בנות יעקב והזרמתם מערבה בכוח הכבידה לגליל המערבי ומשם דרומה. התוואי הזה נועד לחסוך את כמויות המים הענקיות הנובעים ממקורות הירדן והמתאיידים בכנרת.

כדי למנוע את התייבשות הכנרת וים המלח מהטיית הירדן הוא תכנן במקביל את "תעלת הימים" להזרמת מי הים התיכון מחוף עכו לצפון הכנרת ובאכה ים המלח. התוואי ניצל את הפרש הגבהים

הטופוגרפי, כ-400 מטרים, ליצירת חשמל בכוח מפלי המים גם לאורך הירדן הדרומי. ממשלת ישראל ניסתה לימים לכרות את התעלה בתוואי אחר, מהים התיכון ישירות לים המלח, אך נכשלה.

התכנית המשולבת של המוביל הארצי ותעלת הימים נותרה על הנייר כי בלאס נרתם לתכנון מפעלי מים דחופים יותר, כמו הקו שאפשר את הקמת 11 היישובים הראשונים בנגב המערבי במוצאי יום הכיפורים 1946. זו היתה תרומת בלאס להכללת הנגב במדינה היהודית שבתכנית החלוקה של האו"ם הודות לתשתית ההתיישבות שהונחה באזור. הסוכנות היהודית ראתה כי טוב וגייסה אותו כיועץ המשלחת שלה לדיוני האו"ם בניו יורק, כאשר חלוקת מקורות המים בין המדינות היהודית לערבית גם היא הכתיבה את גבולותיהן.

האש הסורית עצרה את הטיית הירדן

כעבור שנים ספורות התרסק כליל החלום החשמלי של בלאס. זה קרה בתקופת המדינה הצעירה והחלשה, הרבה לפני כישלון תעלת הימים הישראלית. ממשלת ישראל הזמינה ממנו תוואי חדש למוביל המים הארצי שלו שהתבסס על הטיית הירדן, אבל נאלצה לשנות אותו ולהפוך את אופיו בלחץ האו"ם, כשרק החלו עבודות ההטייה.

לתוואי הזה הוא הוסיף שלוחה מראש פינה לכנרת לייצור חשמל בכוח המפל של מי המוביל. את התכנית הזאת טרפדו הסורים בראשית שנות ה-50 ובמקומה נולד התוואי הנוכחי של המוביל הארצי. לא מוביל של מי הירדן שיזרמו בכוח הכבידה הטבעי מהרי הגליל לחוף ולנגב, אלא מוביל של מי הכנרת שצריך לדחוף במעלה ההר במשאבות מונעות בכוח חשמלי יקר.

התנגדות הסורים למוביל הישראלי הייתה חלק מתוכניתם להשתלט על מי הירדן והכנרת. נציב המים מאיר בן מאיר ציין לימים שהמלחמה על המים היא בעצם הסכסוך העתיק ביותר בין עמי האזור. בראייתו ההיסטורית הוא שכנע את ממשלת ישראל לקנות שקט תעשייתי במסגרת הסכם השלום עם המלך חוסיין. מתן כמות שנתית של מי הכנרת, 50 מיליון קוב, להשקות את מפעלו החקלאי שנבנה בבקעת הירדן המזרחית. לישראל זה היה הפתרון הזול ביותר אחרי שהפכה את הכנרת למאגר המים הראשי של המוביל וחסמה את מוצא האגם לירדן הדרומי.

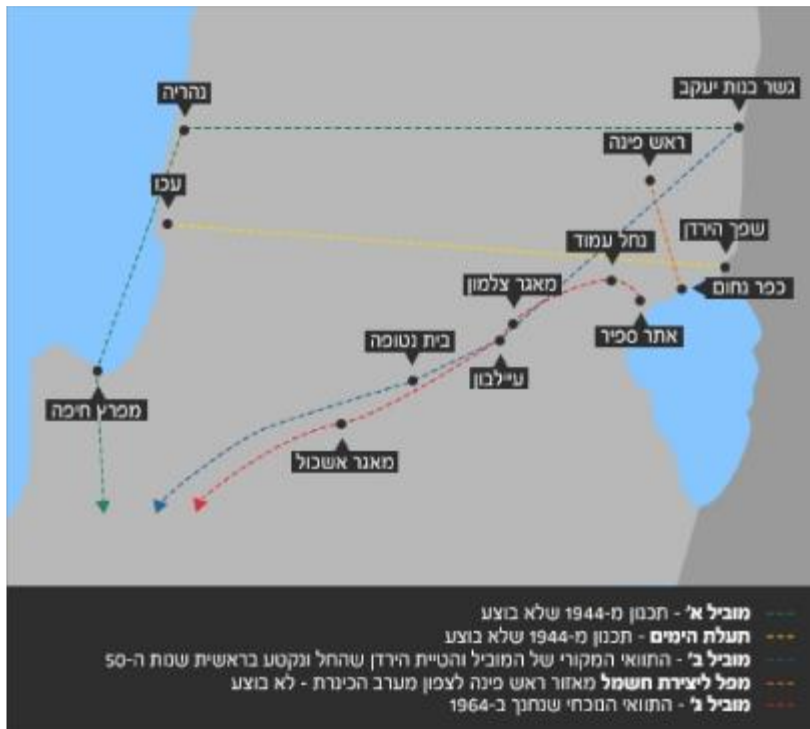
מצב הרוח על הגבול המשותף עם סוריה היה אלים ב-19 השנים הראשונות של המדינה. אחרי הסכם שביתת הנשק של סוריה עם ישראל, בו נאלצה לוותר על שטחים שתפסה ב-1948 מערבית לירדן ומזרחית לכנרת. דעתם של הסורים נחה כשהשטחים הוכרו כ"מפורזים", כלומר מחוץ לתחום של צה"ל. הפרשנות הסורית לפירוז הייתה שאסור לישראל לשנות את תמונת השטחים. המחלוקת הפרשנית היא אשר חוללה את המלחמה עליהם בכל ניסיון ישראלי לעבד ולפתח את השטחים.

השטחים שבמחלוקת, החולשים על מקורות המים, השתרעו ממעינות הדין בצפון דרך מובלעת גשר בנות יעקב בואכה ראש פינה; במרכז עד לכנרת והחוף המזרחי של האגם בדרום. הסורים לא כיבדו את ריבונות ישראל המלאה על מי הכנרת. הם השתלטו על רצועת 10 המטרים המפורזת מעין גב עד שפך הירדן כדי למנוע מדייגי טבריה את ריכוזי הדגה העשירים ליד החוף המזרחי. כך התחמם הגבול סביב ייבוש החולה ורתח כשהחלה הטיית הירדן מגשר בנות יעקב. האש הסורית עצרה את העבודות. האו"ם התערב וישראל נטשה את התכנית.

המונופול של מקורות וחברת החשמל

שמחה בלאס היה אז יועץ המים לממשלה ומנכ"ל החברה הממשלתית לתכנון מפעלי המים (תה"ל). הוא קרא להילחם לטובת ההטייה אך נותר לבדו. לא עזר לו אפילו לוי אשכול שותפו לחזון כראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, שהיה בו זמנית גם שר האוצר.

בלאס איים להתפטר אחרי שחנך את קו ירקון נגב שלו וקטע של המוביל המקורי שנחצב במנהרה במקביל לתעלת ההטייה. בדידותו נבעה ממאבקי כוח עם חברת מקורות שערערו את שליטתו על מדיניות המים הממשלתית. שינוי תוואי המוביל - מהרעיון המקורי של הטיית הירדן לרעיון החלופי של שאיבה מהכנרת - היה הקש ששבר את גבו.

בקיץ 1956 הוא פרש מתה"ל במחאה על המונופול שניתן בפועל למקורות על משק המים ומחיקת ייצור החשמל מתכנית המוביל. הוא טען שהמעבר לשאיבה מהכנרת ישרת יותר את העסקים של שני המונופולים הכלכליים, חברת החשמל ומקורות. הוא ייקר את עלות הפקת המים והממשלה תאלץ לסבסד את התעריפים.

בלאס טען, ובצדק במבט לאחור, שתעריפים מסובסדים יעודדו בזבז מים של הלקוחות השבויים של מקורות, במקום לפתח מפעלי מים כלכליים. האמת הזאת התבררה מאוחר בדחייה הממושכת והשגויה בהקמת מפעלי ההתפלה.

אין נביא בעירו, ובלאס פתח מחדש את העסק הפרטי שלו לתכנון מפעלי מים, אותו סגר כשפרצה המדינה. השינוי רק הביא לו לקוחות טובים ומשתלמים יותר בעיקר מהמדינות המתפתחות. הוא התמסר לפיתוח המצאת הטפטפות במפעל בחצרים ולספק את הביקוש העולמי הגובר בצעדי ענק. בין לבין עשה ניסיון סרק להשתלב בפוליטיקה כשהלך בעיניים עצומות כחסיד שוטה אחרי דוד בן גוריון, למרות אכזבתו ממנו כשלא תמך בו בפרשת המוביל ובעימות עם מקורות.

משה דיין ממתין בצפייה דרוכה למים הראשונים בתעלת הירדן (צילום: דניאל רוזנבלום)

דוד בן גוריון מקבל תדריך בצינור. מימין שמעון פרס (צילום: דניאל רוזנבלום)

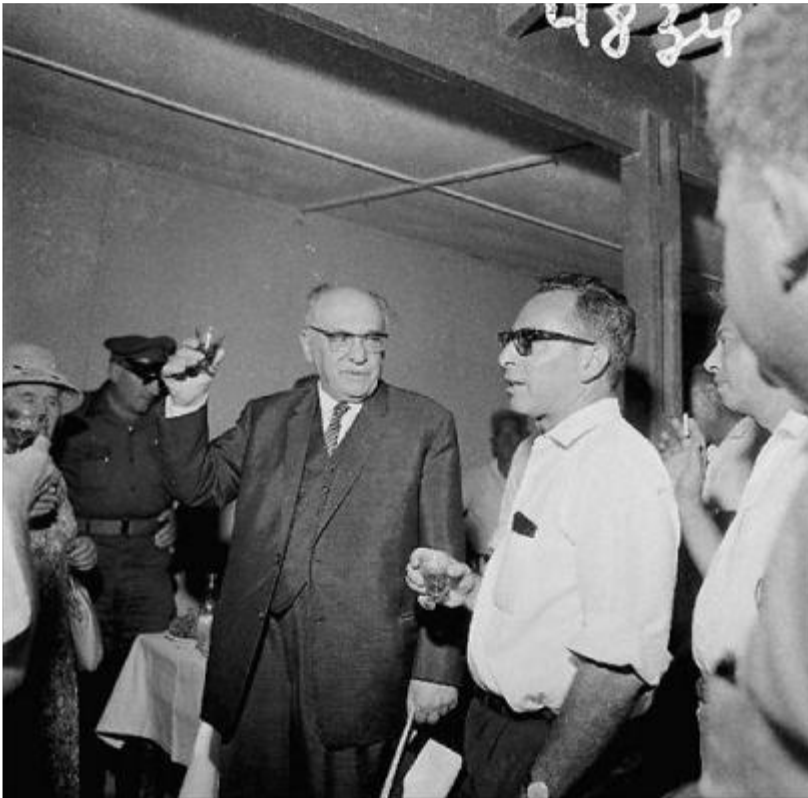
הנשיא דאז זלמן שזר, מבקר בטבחה (עין שבע, ליד כפר נחום) ומתרשם מהמוביל (צילום: דניאל רוזנבלום)

גולדה מאיר מעשנת סיגריה ומביטה בתוכניות המוביל. מימינה, הנשיא שזר (צילום: דניאל רוזנבלום)

(צילום: דניאל רוזנבלום)

הנשיא זלמן שזר מרים כוסית ביום פתיחת המוביל (צילום: דניאל רוזנבלום)

מקורות המשיכה לבנות את המוביל ונאלצה ליישם עוד תכנית ישנה של בלאס בהקמת "המוביל המלוח", שהיתה חלק מרעיון המוביל המקורי. המוביל הזה נדרש לניקוז המעיינות החמים שנבעו מקרקעית הכנרת והמליחו את מי האגם בגלל ריכוזם מול חוף טבחה.

עכשיו הם סיכנו את איכות המים בשיעור המליחות הגבוה דווקא בנקודת המוצא החדשה של המוביל הארצי. הקמת המוביל המלוח זכתה לסיקור תקשורת רצוף לעומת החשאיות שאפפה את כריית אולם המשאבות בבטן ההר על חוף הכנרת, שנסתרה מעיני הסורים.

המוביל הגלוי שפך את מימיו המלוחים לאפיק הירדן הדרומי, והמליח את שארית הנחל שזרם לים המלח לאחר עצירת מי הכנרת בסכר ליד דגניה. עד 1967 היתה ישראל אדישה לסבל החקלאים הירדנים והפלסטינים שאיבדו את המים להשקיית שדותיהם על גדות הבקעה.

בעת חתימת הסכם השלום פתר המלך חוסיין את בעיית נתיניו במי הכנרת שקיבל מישראל. אבל הישראלים שהתנחלו בבקעה אחרי המלחמה התקיימו יותר על קו המים היקרים שהובאו מרחוק. מספר היישובים הישראליים ושגשוגם לא הדביק את קצב התפתחות הכפרים הירדנים שמנגד.

2.5 מיליון ימי עבודה, ו-420 מיליון לירות

בניית המוביל בתוואי החדש, העוקף את אזור המריבה של גשר בנות יעקב, החלה בסוף שנות ה-50. התוואי נועד להתחבר בדרך הקצרה ביותר עם הנתיב המקורי שנחצב במנהרת עילבון. הוא נקבע למרות שני מכשולים טופוגרפיים שעמדו בדרכו.

הראשון היה לדחוף את המים לגובה של 300 מטר מעל פני הכנרת. התגברו עליו במשאבות ענק שפעלו מבטן ההר, היום "אתר ספיר". המכשול השני היה מצוקי נחל עמוד שחוברו במבצע הנדסי מסוכן של חציבת תעלה במדרונות התלולים לקבורת צינור המים.

מאגר אשכול של המוביל הארצי (צילום: זיו ריינשטיין)

המסלול החדש של המוביל הארצי (באדיבות מקורות)

אשד המים מפסגת המצוק האחד דחף אותם כדרך הטבע לפסגת המצוק המקבילה הודות לחוק הכלים השלובים. השלמת המבצע ללא נפגעים הצדיקה את החאפלה בבית ג'אן, אותה תיארונו בפתח הדברים. מנחל עמוד כבר זרמו המים בכוח הכבידה בתעלה פתוחה אך שמורה היטב ל"אגם אשכול" שבעמק בית נטופה וממנו דרומה בקו תת-קרקעי לאורך 130 ק"מ.

ביוני 1964 נחנך המוביל אחרי שהושקעו בו ציוד ו-2.5 מיליון ימי עבודה בעלות של 420 מיליון לירות. שווי ערך לכ-100 מיליון דולר לפני 50 שנה והיום לפחות כ-4 מיליארד שקל. התזכורת שהמלחמה על המים חיה ובעטת באה זמן קצר אחרי חנוכת המוביל במטען חומר נפץ שהתגלה ליד מתקן סינון המים בבית נטופה.

טמנו אותו, בשליחות הסורים, מחבלי הפת"ח במבצע הראשון שלהם לאחר הקמת הארגון בדמשק. אבל תשובת הסורים הישירה למוביל הארצי באה כשהחלו לכרות מוביל משלהם להטיית מקורות הירדן: נחלי הבניאס, החצבני והדן. לטובת השקיית אזור חקלאי חדש בעמק הירמוך שבדרום הרמה. הוא לא איים לייבש את המוביל הישראלי כמו שהיה עלול להפחית את נפח המים שתוכננה לעבור דרכו.

חיסול המפעל הסורי היה עילת הקרב האחרון במלחמה על המים, שנערך ביוזמתו ובפיקודו האישי של מפקד גייסות השריון האלוף ישראל טל. הטנקים שלו הוצבו בעמק החולה ובכינון ישיר פצצו פגזי התותחים את צי הדחפורים והמחפרים. הסורים הגיבו בהפגזת היישובים שבעמק. אבל ההטיה שותקה.

לסורים לא נותר זמן לחדש והמתיחות התגלגלה למלחמת ששת הימים ופגה רק ביומה השישי עם כיבוש "הרמה הסורית", כפי שקראנו לה עד אז. בשלב זה, לצינור החיים הישראלי של המוביל הארצי כבר לא היו מתחרים, וכל השאר היסטוריה.

תגיות: כשבגרוש היה חור | המוביל הארצי | שיכון ובינוי- חברה
חזרה